

University of Groningen

'Het pryeeel van Zeeland'

van den Broeke, Martin

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van den Broeke, M. (2016). 'Het pryeeel van Zeeland': *Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Uitgeverij Verloren.

Copyright

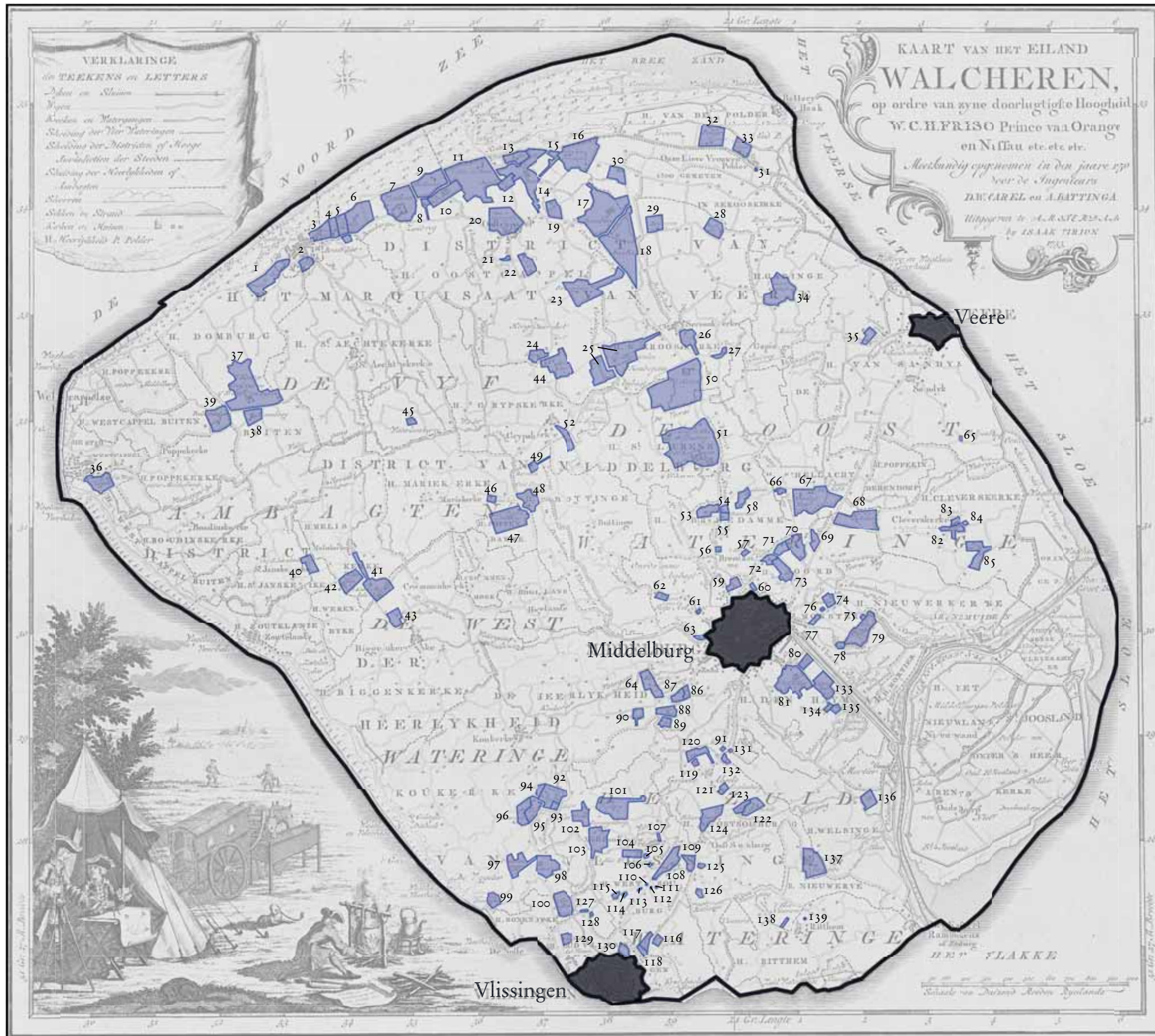
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

- Nr. Naam
- 1 Hof te Domburg
- 2 Duinenburg
- 3 Loverendale
- 4 Landlust
- 5 Hoogduin
- 6 Duinvliet
- 7 Kasteel Westhove
- 8 Cley Westhove
- 9 Berkenbosch
- 10 Duinbeek
- 11 Het Huys ten Duyne
- 12 Duinhelm
- 13 Burgvliet
- 14 Duno
- 15 Zeeduin
- 16 Overduin
- 17 Rijnsburg
- 18 Het Huys ter Mee
- 19 't Middenhof
- 20 Huis te Oostkapelle
- 21 Molenvijk
- 22 Cranestein
- 23 Zwanenburg
- 24 Kersenhof
- 25 Soetendale
- 26 Noordhout
- 27 Olmeveld
- 28 Bomevelt
- 29 Driewegen
- 30 Ter Linden
- 31 Brunswijk
- 32 Twistvliet
- 33 Elsenoord
- 34 Huis te Gapinge
- 35 Zeelust
- 36 Hof te Westkapelle
- 37 Sint Jan ten Heere
- 38 Hazenburg
- 39 Prelaathof
- 40 Hof te Sint Janskerke
- 41 Huis te Meliskerke
- 42 Valkenburg
- 43 Hof Grijpskerke
- 44 Molembaix
- 45 Waterlooserve
- 46 Schots Hof
- 47 Hof te Poppendamme
- 48 Oost Poppendamme
- 49 Ravestein
- 50 Het Huys om
- 51 Popkensburg
- 52 Torensigt
- 53 Leliëndale
- 54 Smeltershof
- 55 Damrust
- 56 Rosenburg
- 57 Nieuwenhove
- 58 Golstein
- 59 Klarenbeek
- 60 London
- 61 Hogersaal
- 62 Puttenboomgaard
- 63 De Griffioen
- 64 Ter Hooge
- 65 Vervallen hof
- 66 Wulpenburg
- 67 De Fruitberg
- 68 Niet altijd Winter
- 69 Niet altijd Zomer
- 70 Hanevelt
- 71 Middel Proyen
- 72 Groot Proyen

- Nr. Naam
- 72 Steenvliet
- 73 Brandenburg
- 74 Ramsburg
- 75 Ronduit
- 76 Boswijk
- 77 Scheurwaters Hof
- 78 Wijdau
- 79 Arnstein
- 80 Woelgeest
- 81 Den Dolphijn
- 82 Hof te Kleverskerke
- 83 Rustenburg
- 84 Weyburg
- 85 Delflust
- 86 Toornvliet
- 87 Vijvervreugd
- 88 Zeerust
- 89 Lustenburg
- 90 Steenhove
- 91 Essenveld
- 92 Der Boede
- 93 Den Triton
- 94 Moesbosch of Platenburg
- 95 Westerbeek
- 96 Anderwijk
- 97 Paauburg
- 98 Lammerenburg
- 99 Geslegte slot Swanenburg
- 100 Grooten Boomgaard
- 101 Vrijburg
- 102 Noordhout
- 103 Papegaayenburg
- 104 Slot Sint Aldegonde
- 105 't Park
- 106 Westersigt
- 107 Snoucklust / Rustlust
- 108 Zeewijk
- 109 Drie Wegen
- 110 Rust is mijn Lust
- 111 De Liefde en de Hoop
- 112 Vijf Wegen
- 113 Altijd Wel
- 114 Mallegem
- 115 Baskenburg
- 116 Veldzigt
- 117 Lammerenvliet
- 118 Weyvliet
- 119 Poelwijk
- 120 Oostenburg
- 121 Engelenburg
- 122 Schoonevelt
- 123 Vlughtenburg
- 124 Schooreburg
- 125 Putweg
- 126 Deynsvliet
- 127 Konijnenberg
- 128 Lammerenweyde
- 129 Sotteghem
- 130 Cingelsigt
- 131 Thuyenburg
- 132 Rust na Onrust
- 133 Rusthof
- 134 Vreedenburg
- 135 Torentijdt
- 136 Hof te Welsinghe
- 137 Huis ter Linde
- 138 Vervallen slot Nieuwerwe
- 139 Landrust

'Het pryeeel van Zeeland'

De publicatie van dit boek werd mede mogelijk gemaakt door: Stichting van der Wyck-De Kempenaer, J.E. Jurriaanse Stichting, het Prins Bernhard Cultuurfonds en de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

J.E. Jurriaanse Stichting

Afbeelding op het omslag: 't *Munnikenhof* bij Grijpskerke. Schilderij door Willem Schellinckx, 1659.

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.
Het ISBN van de handelsuitgave is 978-90-8704-592-0.

© 2016 Martin van den Broeke & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Layout: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

rijksuniversiteit
 groningen

‘Het pryeeel van Zeeland’

Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
rector magnificus prof. dr. E. Sterken
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 30 juni 2016 om 16.15 uur

door

Martin van den Broeke

geboren op 25 maart 1975
te Mariekerke

Promotores

Prof. dr. Y.B. Kuiper

Prof. dr. ir. M. Spek

Beoordelingscommissie

Prof. dr. J.C. Bierens de Haan

Prof. dr. M.G.J. Duijvendak

Prof. dr. W.W. Mijnhardt

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
1 Inleiding	11
1.1 Buitenplaatsen als cultuurverschijnsel	11
1.1.1 <i>Buitenplaatsen in Zeeland</i>	12
1.2 Stand van het onderzoek	13
1.2.1 <i>Nederland</i>	13
1.2.2 <i>Europa: Italië en Verenigd Koninkrijk</i>	20
1.2.3 <i>Zeeland</i>	23
1.3 Begrippenkader	26
1.3.1 <i>Hofsteden</i>	27
1.3.2 <i>Diversiteit van benamingen</i>	28
1.3.3 <i>Buitenplaatsen</i>	31
1.3.4 <i>Hier gebruikte begrippen</i>	32
1.4 Afbakening van het onderzoek	33
1.4.1 <i>Thematische afbakening</i>	33
1.4.2 <i>Chronologische afbakening</i>	33
1.4.3 <i>Geografische afbakening</i>	34
1.5 Probleemstelling en onderzoeksvragen	37
1.6 Methoden en bronnen	39
1.6.1 <i>Methoden</i>	39
1.6.2 <i>Bronnen</i>	40
2 Ontstaan 1600-1670	42
2.1 Inleiding	42
2.2 Landschap	45
2.2.1 <i>Singel</i>	45
2.2.2 <i>Stadsrandzone</i>	52
2.2.3 <i>Platteland</i>	60
2.3 Functies	73
2.3.1 <i>Singel</i>	73
2.3.2 <i>Stadsrandzone</i>	75
2.3.3 <i>Platteland</i>	83
2.4 Macht	88
2.4.1 <i>Ambachtsbeerlijkheden</i>	89

2.4.2	<i>Machtsstrijd</i>	92
2.5	Aanzien	100
2.5.1	<i>Kastelen</i>	100
2.5.2	<i>Vroegere geestelijke goederen</i>	107
2.6	Architectuur	114
2.6.1	<i>Stedelijke architectuur</i>	114
2.6.2	<i>Buitenhuizen</i>	116
2.6.3	<i>Tuinen</i>	119
2.6.4	<i>Een casus: Vrijburg</i>	121
2.7	Conclusie	122
3	Expansie 1670-1720	124
3.1	Inleiding	124
3.2	Landschap	126
3.2.1	<i>Singel</i>	126
3.2.2	<i>Stadsrandzone</i>	128
3.2.3	<i>Platteland</i>	135
3.3	Functies	145
3.3.1	<i>Singel</i>	145
3.3.2	<i>Stadsrandzone</i>	147
3.3.3	<i>Platteland</i>	156
3.4	Macht	165
3.4.1	<i>Ambachtsheerlijkheden</i>	165
3.4.2	<i>Ambachtsheerlijke buitenplaatsen</i>	167
3.4.3	<i>Ambachtsheerlijke hofsteden</i>	176
3.4.4	<i>Factievorming en de buitenplaats</i>	177
3.5	Aanzien	182
3.5.1	<i>De buitenplaats in prent</i>	183
3.5.2	<i>Geschiedenis en status</i>	188
3.5.3	<i>Aankoop of vererving</i>	191
3.6	Architectuur	196
3.6.1	<i>Huizen</i>	197
3.6.2	<i>Tuinen</i>	202
3.7	Conclusie	211
4	Verfraaiing 1720-1770	212
4.1	Inleiding	212
4.2	Landschap	215
4.2.1	<i>Singel</i>	216
4.2.2	<i>Stadsrandzone</i>	221
4.2.3	<i>Platteland</i>	227
4.3	Functies	237
4.3.1	<i>Singel</i>	237

4.3.2	<i>Stadsrandzone</i>	239
4.3.3	<i>Platteland</i>	246
4.4	Macht	256
4.4.1	<i>Buitenverblijf en politieke macht?</i>	257
4.4.2	<i>Ambachtsheren</i>	258
4.5	Aanzien	268
4.5.1	<i>Architectuur als distinctiemiddel</i>	268
4.5.2	<i>Afbeeldingen: ouderdom en status</i>	282
4.6	Architectuur	285
4.6.1	<i>Johan Pieter van Bourscheit</i>	286
4.6.2	<i>Jan de Munck</i>	288
4.6.3	<i>Sint Jan ten Heere</i>	289
4.6.4	<i>Rijnsburg</i>	294
4.6.5	<i>Der Boede</i>	296
4.6.6	<i>Kleinere voorbeelden</i>	302
4.7	Conclusie	304
5	Neergang 1770-1820	307
5.1	Inleiding	307
5.2	Landschap	309
5.2.1	<i>Sloop van buitenplaatsen</i>	309
5.2.2	<i>Singel</i>	312
5.2.3	<i>Stadsrandzone</i>	317
5.2.4	<i>Platteland</i>	319
5.3	Functies	322
5.3.1	<i>Singel</i>	322
5.3.2	<i>Stadsrandzone</i>	324
5.3.3	<i>Platteland</i>	331
5.4	Macht	342
5.4.1	<i>Popkensburg</i>	344
5.4.2	<i>Westkapelle</i>	346
5.4.3	<i>Meliskerke, Kleverskerke en West-Souburg</i>	349
5.5	Aanzien	355
5.5.1	<i>Het Arkadisch Walcheren</i>	356
5.5.2	<i>Buitenplaatsen na 1800</i>	363
5.6	Architectuur	373
5.6.1	<i>Landschappelijke tuinen</i>	375
5.6.2	<i>Landbouw als sierelement</i>	391
5.7	Conclusie	396
6	Slotbeschouwing	399
6.1	Het buitenplaatsenlandschap van Walcheren: langetermijn-ontwikkeling	399

6.2	Profijt en vermaak in drie zones	401
6.3	Macht	404
6.4	Aanzien	405
6.5	Vormgeving	406
6.6	Buitenplaatscultuur	408
Bijlagen		412
Bijlage 1.1	Overlopers als bron voor buitenplaatsenonderzoek	412
Bijlage 2.1	Kleine percelen langs de singels van Middelburg, 1672	413
Bijlage 2.2	Hofsteden in de Middelburgse Stadsambachten, 1672	417
Bijlage 2.3	Hofsteden in West-Souburg, 1650	422
Bijlage 2.4	Buitenverblijven in Oostkapelle, 1619-1656	428
Bijlage 3.1	Buitenplaatsen genoemd in M. Gargon, <i>Walchersche Arkadia</i> (Leiden 1715 en 1719)	430
Bijlage 3.2	Buitenverblijven in West-Souburg, vermeld in transportakten en schuldbrieven, 1690-1730	431
Bijlage 3.3	Verkoop van de ambachtsheerlijkheden van Middelburg, 1679-1680	436
Bijlage 3.4	Afbeeldingen van Walcherse buitenplaatsen in de <i>Nieuwe Cronyk van Zeeland</i> , circa 1700	437
Bijlage 3.5	Buitenplaatsen in West-Souburg en Oostkapelle en hun eigenaren in 1715	439
Bijlage 4.1	Lijst van buitenplaatsen die met naam worden aangeduid op de kaart van Walcheren door D.W.C. en A. Hattinga, 1750	443
Bijlage 4.2	Buitenverblijven in West-Souburg die in bezit kwamen van lokaal woonachtige personen, 1730-1760	449
Bijlage 4.3	Ambachtsheren van Walcherse heerlijkheden volgens de <i>Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden</i> (1753) en hun buitenplaatsen	450
Bijlage 5.1	'Lijst der buitenplaatsen gesloopt op Walcheren' (1820)	451
Bijlage 5.2	Ambachtsheerlijkheden op Walcheren, hun ambachtsheren en hun buitenplaatsen 1750-1800-1850	456
Bijlage 5.3	Buitenplaatsen getekend door Jan Arends 1771-1788	459
Bijlage 5.4	Buitenplaatsen op Walcheren in 1824	460
Bijlage 5.5	Het Middelburgse stadsbestuur en hun buitenplaatsen, 1820	462
Afkortingen		465
Gebruikte bronnen en literatuur		466
Summary		484
Herkomst afbeeldingen		497
Register van buitenplaatsen		499
Register van namen en plaatsen		503
Curriculum vitae		517

Woord vooraf

Dit boek komt voort uit een belangstelling voor buitenplaatsen die al zo lang duurt als ik me kan herinneren. Het begon spelenderwijs: op een vroegere buitenplaats aan de rand van mijn geboortedorp Grijskerke, 't *Munnikenhof*. Volgens overlevering stamde die uit de late middeleeuwen, toen monniken van de Middelburgse abdij er een uithof hadden. Of dat verhaal waar is, betwijfel ik met de kennis van nu, maar toen was het genoeg om mijn fantasie te prikkelen. Vast staat dat Jacob Cats in de zeventiende eeuw de bewoner van het huis is geweest. Hij noemde zijn 'buytenhuys niet verre van de stad' zelfs in een van zijn gedichten. Lokaal wordt het gebouw 'het Kasteeltje' genoemd. Het schilderachtige gebouw met zijn toren, gelegen aan de rand van een eilandje met bos en vroeger toegankelijk over een vervallen bruggetje, vormde een ideaal speelterrein voor me.

Een groot zeventiende-eeuws schilderij van 't *Munnikenhof* leerde me dat deze buitenplaats vroeger veel groter was dan nu. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en het duurde niet lang voordat ik op zoek ging naar meer informatie over die fraaie buitenplaatsen. Zo kwam ik ook in aanraking met Stichting Tuinhistorisch Genootschap Cascade. Veel heb ik geleerd van de talrijke excursies en andere bijeenkomsten, die immer een waardevolle gelegenheid waren en zijn tot het uitwisselen van ideeën en kennis.

Tegelijkertijd begon ik met het verzamelen van gegevens over de Walcherse buitenplaatsen in het Rijksarchief in Zeeland, tegenwoordig het Zeeuws Archief: eerst afbeeldingen en kaarten, later ook schriftelijke documenten. Kort nadat ik mijn eerste stappen in het archief had gezet, kwam ik in contact met Pieter van der Veen, destijds bewoner van *Duinbeek* in Oostkapelle. Het was hij die me stimuleerde om jhr.dr. H.W.M. van der Wijck eens te benaderen.

Voor Van der Wijck waren buitenplaatsen onlosmakelijk verbonden met de mensen die ze bewoonden, bezochten en bewaarden, een benadering die moeiteloos aansloot bij mijn eigen beleving. Ook deelden we een bewondering voor de tekeningen van Jan Arends, die de rijkdom van de Walcherse buitenplaatsen in de late achttiende eeuw zo fraai weergaven. De kennismaking resulteerde uiteindelijk, in de zomer van 2001, in de publicatie van het tweedelige boek over Jan Arends, dat verscheen bij Uitgeverij Canaletto. Ik beschouw het als een voorrecht dat de stichting die de naam van Van der Wijck draagt, mij nu in staat stelt om mijn verdere zoektocht naar de fascinerende Walcherse buitenplaatsgeschiedenis te kunnen bekronen met een promotie.

In de loop van de jaren heb ik van velen informatie en goede raad mogen ontvangen en met hen ideeën kunnen delen. Graag wil ik enkelen van hen hier in het bijzonder dank zeggen.

In de eerste plaats zijn dat mijn promotoren Yme Kuiper en Theo Spek. Hun begeleiding heeft me in staat gesteld om de wondere wereld van de buitenplaatsen op een wetenschappelijke manier in beeld te brengen en tot nieuwe inzichten te komen. Toen ik me in 2012 meldde met mijn plan om een proefschrift te schrijven, bracht dat mijn onderzoek in een heel nieuwe fase. Ooit was ik begonnen als verzamelaar van gegevens, en nu kwam het erop aan om het verzamelde materiaal met een vraaggestuurde blik te onderzoeken. Veel heb ik geleerd over het structureren van een onderzoek, het formuleren van een onderzoeksvraag en het selecteren van de relevante informatie. Bij de afronding van mijn proefschrift en de voorbereiding van de boekuitgave ervan heb ik van Yme veel steun mogen ontvangen.

In een vroeg stadium van dit promotieonderzoek heb ik over de opzet en afbakening van gedachten gewisseld met Johan Carel Bierens de Haan, destijds als bijzonder hoogleraar Erfgoed van monument, tuin en landschap verbonden aan de Vrije Universiteit. Ook hebben Jaap Evert Abrahamse en Bert Groenewoudt me waardevolle adviezen gegeven in de aanloopfase van dit project.

Laura Fokkema vervaardigde voor dit boek de overzichtskaarten. Martin Streng-holt vervaardigde de Engelse vertaling van de slotbeschouwing. Jan Holwerda is een niet aflatende steun geweest bij het zoeken naar afbeeldingen en gegevens. Met Wim Meulenkamp heb ik jarenlang alle aspecten van historische buitenplaatsen besproken, wat me veel waardevolle inzichten heeft opgeleverd.

Verder wil ik mijn hartelijke dank uitspreken aan de medewerkers van het Zeeuws Archief in Middelburg, die al meer dan twee decennia tal van archiefstukken voor me ter beschikking hebben gesteld, hebben meegezocht naar moeilijk vindbare stukken en me met raad en daad terzijde hebben gestaan. Ook hartelijk dank aan de medewerkers van het Gemeentearchief Vlissingen, het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie en de andere archiefinstellingen waar ik in de loop van mijn onderzoek te gast was.

Voor het ter beschikking stellen van de afbeeldingen in dit boek gaat mijn dank uit naar het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, het Zeeuws Archief, het Zeeuws Museum, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Duivenvoorde en de Zeeuwse Bibliotheek.

In de loop van dit project hebben mijn ouders me telkens gesteund. Tot slot wijd ik een warm woord van dank aan mijn allerliefste Anneke. Zonder haar was dit boek er niet gekomen. Mijn belofte om na de afronding van mijn grote boek meer tijd samen door te brengen, ga ik vanaf nu inlossen.